

## **В ПОДКРЕПА НА ДЕЦА И МЛАДЕЖИ В РИСК<sup>1)</sup>**

**Мануела Радева**

*Център за образователна интеграция на деца и ученици от етнически малцинства*

**Резюме.** Текстът представя подготовката, начина на осъществяване и използваните методи и инструменти на инициатива за провеждане на двугодишен цикъл от обучения и предоставяне на образователни материали да се повишат знанията и уменията на екипите на младежки центрове и детски градини, обхванати в „Деца и младежи в риск“. Посочена е методологията за извършване на оценката на въздействието. Описани са използваните източници на информация и методи за събиране и анализ на информация. В резултат на придобитите от педагогическите специалисти знания и умения децата и младежите в риск посещават с по-голямо желание детските градини и младежките центрове.

*Keywords:* education, youths in risk, kindergarten, educational specialists, survey, youth center, ethnic minorities

### **Анализ и обективна оценка на постигнатите цели, ефект и резултати от изпълнението**

**Логика на интервенцията.** Целта на инициативата е да се изгради капацитетът на младежките центрове и детските градини, участващи в проектите, избрани по първите два компонента на Програмата, чрез провеждане на обучения и предоставяне на образователни материали на работещите с младежи, служителите в детските градини и медиаторите. Дефиницията включва както идентифициране на желано бъдещо състояние (цел), така и очертаване на основните предвидени мерки за постигането му (средства). Проект „Изграждане на капацитет“ се вписва в рамката на 3 основни програмни и стратегически документа: Програма за дейността на Центъра за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства за периода 2013 – 2015 г.; Програма BG06 „Деца и младежи в риск“, финансирана чрез Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009 – 2014 г.; Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020 г.

Основният приоритет в областта на образованието според Програмата за дейността на ЦОИДУЕМ и Националната стратегия за интегриране на ромите е ограничаването на броя отпадащи деца и ученици от системата на образованието. В този контекст, ролята на проект „Изграждане на капацитет“ е да надгради

знанията и уменията на служителите на детските градини и младежките центрове по отношение на работата им с лица, които са застрашени от отпадане. Така се гарантира, че тези институции разполагат с персонал, който е способен да противодейства на негативните тенденции в образователната система, свързани с високия дял на преждевременно напускащите училище. Този дял е особено висок сред ромите<sup>2)</sup> и поради тази причина включването на ромските медиатори в обученията по проекта е от ключово значение за успеха на проекта и за приноса му към изпълнението на приоритетите по Програмата за дейността на ЦОИДУЕМ и по Националната стратегия за интегриране на ромите. „Деца и младежи в риск“ е ориентирана към постигането на по-дългосрочна стратегическа цел, свързана с общото повишаване на благосъстоянието на децата и младежите в риск. Идентифицирането на ясна връзка между изпълнените дейности по проекта и постигането (или непостигането) на целта е трудно. Все пак с достатъчна степен на сигурност може да бъде установена връзка между очаквания резултат от изпълнението на проекта (намаляване на броя отпаднали от образователната система) и стратегическата цел на Програмата (повишаване на благосъстоянието на децата и младежите в риск), тъй като нивото на образование на дадено лице е основен определящ елемент за благосъстоянието му.

„Изграждане на капацитет“ е един от трите компонента, които се допълват взаимно при постигането на стратегическата цел на „Деца и младежи в риск“. Компонент 1 се отнася до предоставянето на по-добри услуги за младежи в риск чрез осигуряването на подкрепа, включително инфраструктурна, за младежките центрове в четири областни града на България, а Компонент 2 – до усъвършенстването на услугите за деца в риск чрез реализирането на инфраструктурни подобрения в рамките на обхванатите от Програмата детски градини. Проект „Изграждане на капацитет“ е свързващото звено между другите два компонента и допълва извършените по тях дейности чрез осъществяването на меки мерки (обучения) в контекста на подобряването на предоставяните услуги за деца и младежи в риск. По този начин се преследва постигането на синергичен ефект, който да генерира необходимото въздействие и да допринесе за реализацията на стратегическата цел на Програмата: подобряване на благосъстоянието на децата и младежите в риск.

Целта на проекта се постига чрез провеждане на обучения и предоставяне на образователни материали на работещите с младежи, служителите в детските градини и медиаторите. Характерно за обученията е, че се базират на интерактивен процес на надграждане, в рамките на който се започва от установяване на базови познания и умения (свързани с основните понятия и методи), преминава се към проучване на приложимостта (чрез отражение върху практиката), за да се стигне до окончателната оценка на постигнатото (включваща преглед на дейностите и обмяна на опит между обучените лица). Освен провеждането на обучения другата заложена мярка е предоставянето на образователни материали. Има два типа материали: разрабо-

тени от Съвета на Европа и преведени на български език и ромски език наръчници и ръководства и адаптирани в съответствие с националния контекст образователни материали, които да се предоставят по време на обученията. Трите целеви групи са младежки работници, педагогически специалисти, ромски медиатори.

Дотук беше направен анализ на логиката на интервенцията по отношение на етапа на планиране, включващ преглед на съответствието на специфичната цел на проекта с по-общия стратегически и програмен контекст, както и на съответствието на предвидените мерки и дейности с преследваната цел. Оценката показва, че и в двата случая се наблюдава висока степен на съответствие. Но за да е пълен анализът на логиката на интервенцията, е необходимо да се отчете и етапът на изпълнение, така че да се установи доколко изпълнението на проекта съответства на плановете, заложиени в проектното предложение. С дейностите по проекта са достигнати всички целеви групи и са обучени: 22 младежки работници, 179 служители на детски градини и 33 ромски медиатори. От гледна точка на ефектите от обученията:

- от младежките работници: 71% считат, че знанията им са се повишили съществено; 57% считат, че уменията им са се повишили значително;
- от ромските медиатори: 58% считат, че знанията им са се повишили съществено; 53% считат, че уменията им са се повишили значително;
- от педагогическите специалисти: 39,9% считат, че знанията им са се повишили съществено; 31,2% считат, че уменията им са се повишили значително.

**Анализ на количествените индикатори.** С цел по-лесно визуализиране степента на изпълнение на количествените индикатори е изготвена таблица 1.

**Таблица 1.** Анализ на заложените количествени индикатори

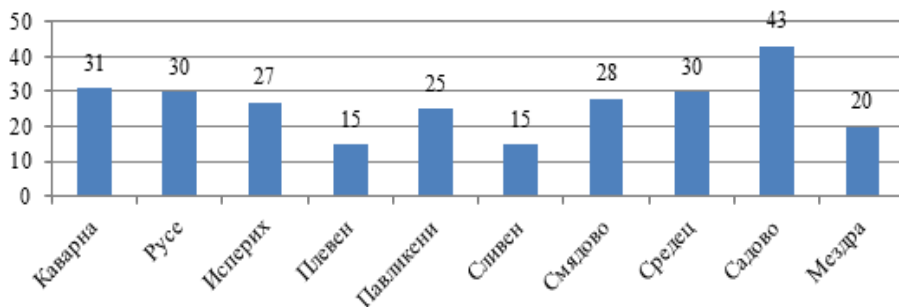
Индикатор	Мерна единица	Заложена стойност	Постигната стойност	Степен на изпълнение (%)
Обучени обучители	Брой	10	11	110 %
Обучени служители, работещи в четири младежки центъра	Брой	20	22*	110%
Обучени учители и друг персонал в детските градини	Брой	135	179	133 %
Обучени ромски медиатори	Брой	26	33	127 %
Проведени обучения	Брой	23	23	100%
Проведени пресконференции	Брой	1	3	300%
Проведени конференции	Брой	1	1	100%

Проучване за оценка на въздействието	Брой	1	1	100%
Финансов одит на проектното изпълнение	Брой	1	-	100%

**Обучени обучители.** Обучени са както чуждестранни обучители, така и български специалисти, които след това са имали за цел да обучат в рамките на две години младежки работници, ромски медиатори и педагогически специалисти. Обучителите са разпредели в две групи – на такива, специално обучени за работа с младежки работници и ромски медиатори, и други, специално обучени за работа с педагогически специалисти.

**Обучени служители, работещи в четири младежки центъра.** От Младежки център – Враца, реално са обучени повече от заложените в проекта петима участници поради различни причини – напуснали служители и отпуск по майчинство, а от Младежки център – Добрич, са участвали четирима души по независещи от Изпълнителя причини, и по-конкретно поради прекратяване на трудовото правоотношение на един от младежките работници. Като цяло, са проведени две обучения с младежки работници от центровете в Стара Загора, Пловдив, Враца и Добрич. Отчита се, че делът на жените, участвали в обучителните сесии, е приблизително 57%.

**Обучени учители и друг персонал в детските градини.** Проведени са две обучения, разпределени в седем обучителни сесии. Обучени са педагогически специалисти от десет общини, като е осигурено релевантно географско разпределение на участниците от различните общини въз основа на броя на детските градини и педагогическите специалисти.



**Фигура 1.** Разпределение на участниците от детски градини по общини

*Източник: ЦОИДУЕМ (2016 г.) „Анализ на изпълнението на индикаторите, заложените по проект „Изграждане на капацитет“ по програма BG06 „Деца и младежи в риск“, изпълняван от ЦОИДУЕМ“*

Участието на педагогически специалисти от различни общини в няколко обучителни сесии е позволило провеждането на тематични дискусии и обмяна на опит. Също така е предоставило възможност за работа в по-малки групи и осигуряване на достатъчно време за преминаване от теорията на практика. Дяловото разпределение на участниците от тази целева група показва, че близо 100% от обучените педагогически специалисти са жени.

**Обучени ромски медиатори.** Обучени са 33 ромски медиатори в рамките на две обучителни сесии. 8 ромски медиатори от младежките центрове в Стара Загора, Пловдив, Враца и Добрич са взели участие в съвместно обучение с младежките работници. Това е спомогнало за по-доброто разбиране и взаимодействие между ромски медиатори и младежки работници, от една страна, и ромски медиатори и педагогически специалисти, от друга страна. Активното включване на ромските медиатори в обученията по проекта е от ключово значение за проекта, те са ценен посредник при подобряване на отношенията с ромски родители и стимулиране на тяхното активно участие в дейностите на младежките центрове и детските градини. Фактът, че ромските образователни медиатори са участвали в две обучителни сесии, представлява важен фактор за надграждане на знания и прилагане теорията на практика. Около 61% от обучените ромски медиатори са жени.

**Проведени обучения.** В рамките на две години са проведени 23 обучения. Първоначалните обучения са били фокусирани върху запознаване с основни понятия, докато последващите имат за цел практическо приложение на придобити знания и умения на местно ниво и обмяна на опит, последвани от провеждане на оценъчни сесии, даващи възможност за обратна връзка между обучители и целеви групи и преглед на реализираните дейности в резултат от проведените обучения.

### **Анализ на качествените индикатори**

Изпълнението на качествените индикатори се потвърждава въз основа на сравнителен анализ на наблюдаваното актуално състояние спрямо първоначално определеното желано състояние. Отчитайки характера на качествените индикатори, тяхната степен на изпълнение не се отчита с процентни променливи (0 – 100%), а с категорийни променливи, т.е. оценката съответства на една от двете категории: (1) изпълнен; (2) неизпълнен.

Повечето от качествените индикатори се отнасят до въпроси, които се изследват обстойно в различни части на настоящата оценка. В таблица 2 е представен статусът на всеки от индикаторите.

**Таблица 2.** Анализ на заложените качествени индикатори

<b>Индикатор</b>	<b>Статус</b>
Придобити знания и умения от младежите за работа в младежките центрове	Изпълнен
Придобити знания и умения от учители в детските градини за работа с деца от ромски произход	Изпълнен
Широка обществена информираност, стимулираща участието на семейства, общини, неправителствени организации и други заинтересовани страни	Изпълнен
Подобряване на отношенията с ромски родители и с групите в неравностойно положение и стимулиране на тяхното активно участие в дейностите на младежките центрове и детските градини	Изпълнен
Обмен на добри практики	Изпълнен

**Анализ и оценка на степента на изпълнение на заложените качествени индикатори и на осведомеността за инициативата**

**Описание на изследваните лица.** В проведеното анкетно проучване са обхванати 110 лица, съответно 100 представители на 100 ромски семейства и 10 представители на администрациите и/или неправителствени организации, функциониращи на територията на тези четири областни града и работещи по сходна проблематика (работа с деца и/или младежи в риск от различен етнически произход).

При проучването за измерване на заложените индикатори по отношение на младежките центрове основните критерии за избор на единиците за анкетиране са били 1) лицата да живеят в съответното населено място; 2) да принадлежат към малцинствата, като в повечето случаи това е означавало лицата да са от ромски семейства. Поради това получените данни за социално-демографските характеристики са следствие от направения подбор на лицата по посочените два основни критерия.

Данните за социално-демографските профили на изследваните лица показват следното:

- сред анкетираните лица мъжете са 44%, респективно относителният дял на жените е 56%;

- възрастовата структура на анкетираните лица е в рамките на предварителните очаквания: лицата на възраст 15 – 25 г. са 23.1%, 26 – 35-годишните са 28.7%, лицата на възраст между 36 и 45 г. са 26.9%, лицата на възраст 46 – 55 г. са 13.9%, а над 56 години са 7.4%. Общо 51.8% от анкетираните лица са на възраст до 35 г., което в контекста на задачите на анкетното проучване е добра атестация, тъй като е много вероятно по-младите хора да са по-добре информирани и по-добре да познават дейността на младежките центрове.

Образователната структура на анкетираните лица е, както следва: преобладаващата част са лицата с основно образование (52.8%), а лицата със средно образование са 22.6%; с начално образование са 14.2%, с полувисше образование са 0.9% и с висше образование са 9.4%. Крос-анализът показва, че връзката между населеното място и образователния статус на анкетираните лица е по-скоро слаба (Cramer  $V^2=0.258$ ; Chi-square  $\chi^2=0.047$ ), но все пак има сериозни различия в образователните статуси на анкетираните лица. Най-високите дялове лица с начално образование са в Пловдив (24%) и в Стара Загора (18%). Във Враца в извадката са попаднали почти равни дялове на лица с основно образование (41%) и със средно образование (45%). В Добрич и в Пловдив сред респондентите преобладават лицата с основно образование, съответно 68% и 59%. И в четирите областни града сред анкетираните лица има по 9 или 10% лица с висше образование. Това отчасти се дължи на факта, че в състава на респондентите са и представители на неправителствените организации, работещи с деца и младежи в риск, както и представители на областните/общинските администрации.

Представените данни за социално-демографските характеристики на анкетираните лица показват, че като цяло в анкетното проучване е даден равен шанс на лица от двата пола и от всички възрастови и образователни групи да споделят свои мнения и оценки за дейността на младежките центрове, а също така и за работата на ромските медиатори, обучени за целите на младежките центрове, и на младежките работници.

**Изпълнение на заложените качествени индикатори.** В анкетното проучване са включени въпроси, които да установят оценките за:

1. Степента на осведоменост за младежките центрове, подкрепяни от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“.

2. Степента на познаване на дейността на младежките центрове, подкрепяни от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“.

3. Степента на осведоменост за съществуването на ромски медиатори, обучени за целите на младежките центрове.

4. Участието в дейности, организирани от ромските медиатори.

5. Степента на осведоменост за съществуването на младежки работници, обучени по проект „Изграждане на капацитет“ по програма BG06 „Деца и младежи в риск“.

6. Оценките за компетенциите и уменията на младежките работници за работа с младежи в риск.

7. Оценките за достъпа до информация за проектните дейности по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“.

8. Оценките за ефектите и реалните ползи от функционирането на младежките центрове, които се подкрепят от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“ и в които работят обучените по същата тази Програма педагогически специалисти.

Събраните при анкетното проучване мнения и оценки се разглеждат в същата последователност, като в систематизиран вид се представя изпълнението на заложените качествени индикатори за младежките центрове.

**Осведоменост и познаване на дейността на младежките центрове, подкрепяни от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“.** Данните от анкетното проучване показват, че 49.1% от анкетираните лица знаят и са чували за съществуването на младежки центрове по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“. Това е много добър атестат за дейността на младежките центрове, предвид това, че 1) тези центрове имат сравнително кратка институционална история; 2) анкетното проучване е проведено сред семейства от ромските квартали в четирите областни града, а не непосредствено около местонахождението на самите центрове. Данните показват, че осведомеността на местните общности за съществуването на младежки центрове варира чувствително. Върху различната осведоменост за работата на четирите младежки центъра влияят и други фактори освен различното им разположение. Данните показват, че най-висока е осведомеността на хората от Враца (68%), следвана от Стара Загора (48%) и Добрич (45%). Най-ниското ниво на осведоменост е в Пловдив (39%).

**Полът на анкетираните лица не оказва влияние** върху степента на осведоменост за младежките центрове. 50.0% от мъжете и 47.5% от жените са чували за младежките центрове.

**Различните възрасти имат влияние върху степента на информираност** и тук се установява зависимостта с нарастване на възрастта на анкетираните да намаляват относителните дялове на лицата, които са чували за младежките центрове.

Крос-анализът сочи, че **степента на информираност за младежките центрове е в силна връзка с образователния статус на анкетираните лица.** Колкото по-нисък е образователният статус, толкова по-ниски са дяловете на лицата, които знаят за съществуването на младежките центрове.

Общата цел на младежките центрове е подобряване благосъстоянието на децата и младежите в риск на територията на общината посредством създаване на младежки център и въвеждане на услуги за младежи в риск, които да отговарят на изискванията за получаване на Знак за качество на Съвета на Европа. Дейностите, заложи в програмата на центъра, са насочени към подобряване на условията за равен достъп до образование, обучение и труд; засилване на мотивацията за включване на деца и родители от етническите малцинства; създаване на предпоставки за социално включване; интеграционни дейности за деца и младежи чрез организиране на съвместни инициативи и промяна на обществените нагласи в посока към по-голяма толерантност към младежите в риск.

За да установи познаването на предлаганите дейности и услуги, в анкетното проучване е конструиран един табличен въпрос, съдържащ 19 опции –



изброени са различни видове дейности и услуги, в това число свободна опция „друго“ (таблица 3):

**Таблица 3.** Информираност за дейностите и услугите, предлагани от младежките центрове, подкрепени по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“

Дейност	Да, чувал/а съм	Не съм чувал/а
1. Спортни дейности	<b>76.9%</b>	23.1%
2. Прожекции на български филми	<b>50.0%</b>	50.0%
3. Настолни игри	<b>64.2%</b>	35.8%
4. Художествени (арт) ателиета	<b>51.0%</b>	49.0%
5. Спортно ориентиране, свързано с ценностите на Съвета на Европа	18.9%	81.1%
6. Обучение за финансова интелигентност	30.2%	69.8%
7. Обучение за умения за комуникация и презентиране	32.1%	67.9%
8. Тематични обучения (например „Лидерство“, „Работа в екип“, „Моята първа работа“)	26.4%	73.6%
9. Участие в „Младежка академия“	20.8%	79.2%
10. Изучаване на английски език	32.1%	67.9%
11. Хип-хоп танци	<b>66.0%</b>	34.0%
12. Народни танци	<b>75.5%</b>	24.5%
13. Клубове по интереси (например клуб „Медии“, клуб „Артистът в мен“ и др.)	31.1%	67.9%
14. „Движение за език без омраза“	28.8%	71.2%
15. Работни срещи и дискусии на теми, вълнуващи младежите и децата	<b>43.4%</b>	56.6%
16. Неформално обучение по гражданско образование	37.7%	62.3%
17. Празнични концерти по случай 9 май (Ден на Европа), 8 април (Световен ден на ромите), 14 февруари (Ден на влюбените)	<b>67.9%</b>	32.1%
18. Училище за родители	58.5%	41.5%

**Осведоменост и запознатост с ромските медиатори, обучени за целите на младежките центрове.** Данните показват, че 27.5% от анкетираните лица са общували с ромски медиатори. Най-голям е дялът на лицата от Пловдив (36%), следват Добрич (29%), Стара Загора (24%) и Враца (18%).

Приблизително еднакви дялове от двата пола са общували с ромски медиатори (29.2% от мъжете и 26.2% от жените). Не се установяват статистически значими различия и по отношение възрастта на лицата, общували с ромски медиатори. Образователният статус на лицата оказва статистически значимо влияние върху общуването с ромски медиатори. С нарастването на образователния статус нарастват и относителните дялове на лицата, общували с ромски медиатори, работещи в младежките центрове. В дейности, организирани от ромски медиатори, са участвали 56.6% от лицата, посочили, че са общували с ромски медиатори.

Крос-анализът показва младежкия център във Враца в най-добра светлина – 50% от анкетиранияте във Враца са посочили, че са общували с младежки медиатори, а тези относителни дялове в другите три града са 21% в Стара Загора, също 21% в Пловдив и само 5% в Добрич. 51.1% от анкетиранияте лица са на мнение, че младежките работници имат необходимите умения и компетенции, нужни за реализирането на дейностите и услугите, предоставяни от младежките центрове.

Според анкетиранияте лица достъпът до информация за дейността на младежките центрове е по-скоро труден, отколкото лесен: 35.9% от анкетиранияте лица считат, че достъпът до информация е „труден“, 30.1% го определят като „сравнително труден“, 13.6% – като „сравнително лесен“, и една пета (20.4%) считат, че е „лесен“.

**Оценки за ефектите и реалните ползи от функционирането на младежки центрове, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“**

19.8% до голяма степен, а 50.0% до известна степен от ромските семейства вярват, че в резултат от включването в дейности на младежките центрове младежите са станали по-активни като граждани. Всеки четвърти от ромските семейства (25.5%) е убеден до голяма степен, а 44.3% вярват до известна степен, че в резултат от дейността на младежките центрове младежите от техните семейства са променили в позитивна посока своето отношение към училището и посещават учебните занимания по-редовно и с по-голямо желание. Младежите си поставят по-значими цели и желаят по-силен старт в живота според 15.1% (до голяма степен), както и 50.0% (до известна степен).

Процентните дялове на изразилите готовност да препоръчат работата на младежките центрове на свои близки и познати, са високи и в четирите областни града, но все пак се откроява Добрич, в който 100% от анкетиранияте лица са изявили такава готовност. 84% от анкетиранияте лица в Пловдив, 82% от анкетиранияте лица във Враца и 73% от анкетиранияте лица в Стара Загора са готови да споделят свои впечатления и да препоръчат работата на младежките центрове.

Това е изключително добра атестация за работата на четирите младежки центъра и показва, че доброто начало е посяло своите първи позитивни семе-

на, но за да бъдат постигнати още по-видими резултати, е необходимо работата на младежките центрове да се подкрепя и да се осигури устойчивост в тяхното функциониране.

**Анализ и оценка на степента на изпълнение на заложените качествени индикатори и на осведомеността за проекта в детски градини**

**Описание на изследваните лица.** Според пола на респондентите сред изследваните лица жените са два пъти повече (66.2%) от изследваните мъже (33.8%). Според възрастовата структура на изследваните лица най-високите относителни дялове са на лицата на възраст от 26 до 35 г. (40.2%), лицата на възраст 36 – 45 г. (23.0%) и лицата на възраст 15 – 25 г. (22.5%). 9.6% попадат във възрастовата група между 46 и 55 г., а 4.8% са на възраст 56 и повече години. Образователният статус на респондентите е изключително благоприятен: всеки втори (50.5%) е с основно образование, с начално образование са 20.9%, средно образование имат 21.4%, 2.0% са завършили колеж, а 5.1% имат висше образование.

**Осведоменост и познаване на дейността на детските градини, подкрепяни от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“.** Анкетното проучване показва висока степен на осведоменост (61.4%) сред ромското население и сред други малцинства за съществуването на детски градини, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“. В сравнение с мъжете жените са почти два пъти повече информирани и знаят за съществуващите на територията на тяхната община детски градини, подкрепени по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“. 73.3% от жените и 40.6% от мъжете са чували за тези детски градини. Възрастта, като личностна характеристика, също влияе върху степента на осведоменост. За детските градини са чували 68.1% от лицата на възраст между 15 и 25 г., 69.0% от лицата на възраст между 26 и 35 г., 54.2% от лицата на възраст от 36 до 45 г., 55.0% от лицата на възраст между 46 и 55 г. и само 1.0% от лицата на възраст 56 и повече години. Образователният статус също играе значимо влияние върху степента на осведоменост. За детските градини знаят 43.9% от лицата с начално образование, 60.6% от лицата с основно образование, 88.1% от лицата със средно образование, 100% от лицата с полувисше/колеж и 100% от лицата с висше образование.

По отношение на същинските дейности, чрез които детските градини обучават, възпитават и социализират, най-висока е информираността за два типа дейности, които изглеждат най-присъщи и близки на децата: работните групи „Да учим и играем заедно“ (42.4%) и инициатива „Играя, спортувам и не боледувам“ (47.7%). Относително добро е познаването на информационно-културните дейности от типа на Дни на отворените врати (29.5%), дейностите за представяне на знания за историята и културата на различните етноси (29.8%), Зелената инициатива (25.8%) и занимания по интереси за млади хора в неравностойно положение (25.8%). За курсовете с различна тематична насо-

ченост е осведомен всеки пети (21.2%). По-слабо познати са артателиетата и представянето на занаятите на различните етноси (16.7%). Слабо е познаването на инициативата интерактивен уоркшоп за родители и деца „Училището е приятно“ (15.2%) – дейност, която по своя замисъл би могла да има много висок позитивен ефект и поради това заслужава да се разшири и популяризира. Най-слабо познати са предоставяните възможности от детските градини за неформално образование (7.6%). В дейностите са участвали три пъти повече жени, отколкото мъже (42.5% жени към 11.6% мъже).

#### **Осведоменост и запознатост с ромските медиатори**

36.5% от изследваните лица са запознати с дейността на ромските медиатори, обучени по проект „Изграждане на капацитет“ и работещи на територията на тяхната община. Тези оценки варират съществено в различните населени места. Най-добре се познава дейността на ромските медиатори в гр. Смядово (67%), в с. Риш, Смядово (50%), в с. Китанчево, Исперих (50.0%), в с. Самуилово, Сливен (50.0%), в с. Чешнегирево, Садово (50.0%), в гр. Исперих (48%). Най-слабо дейността на ромските медиатори се познава в с. Дисевица, Плевен (10%), както и в гр. Мездра (18%) и с. Веселиново, Смядово (18%). 42.5% от жените и 25.0% от мъжете съобщават, че са запознати с дейността на ромския медиатор. 29.3% от лицата с начално образование, 33.3% от лицата с основно образование, 43.9% от лицата със средно образование, 100% от лицата с полувисше/колеж и 9.0% от лицата с висше образование. Възрастта не оказва статистически значимо въздействие върху степента на информираност за дейността на ромските медиатори.

**Осведоменост за дейността и компетенциите на педагогическите специалисти, обучени по проект „Изграждане на капацитет“ по програма BG06 „Деца и младежи в риск“.** 55.1% от жените и 22.1% от мъжете съобщават при проучването, че са общували с тези педагози. Възрастта на изследваните лица също има статистически значимо влияние, но зависимостта е обратно пропорционална: с нарастването на възрастта на изследваните лица намаляват относителните дялове на лицата, общували с педагогически специалисти. Образованието на лицата оказва известно, но по-скоро слабо влияние. Анализът сочи, че най-големи групи от местното население от малцинствата са общували с педагогическите специалисти в детските градини в гр. Смядово (100%), в с. Риш, Смядово (90%), в с. Самуилово, Сливен (89%), в с. Веселиново, Смядово (73%). Относително най-малко лица са общували с педагогически специалисти от детските градини в с. Дисевица, Плевен (20%), в с. Китанчево, Исперих (20%), и в гр. Садово (11%). Би могло да се препоръча на педагозите от населените места с най-ниските дялове да помислят за намиране на по-ефикасни методи за комуникация с родителите на децата в риск. 66.8% от изследваните лица считат, че педагогическите специалисти притежават уменията и компетенциите за работа с деца от различен етнически произход.

**Оценки за ефектите и реалните ползи от функционирането на детските градини, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“**

Получените данни от проучването сочат, че е поставено много добро начало: 30.7% от респондентите са убедени до голяма степен, а 43.4% – до известна степен, че сега децата посещават детските градини с по-голямо желание (таблица 4).

**Таблица 4.** Оценки за ефектите и реалните ползи от работата на детските градини, ромските медиатори и педагогическите специалисти, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“

	До голяма степен	В известна степен	В много слаба степен
1. Децата посещават с по-голямо желание детската градина	30.7%	43.4%	25.9%
2. Децата са развили своята любознателност	26.8%	44.9%	28.3%
3. Децата участват по-активно в дейностите на детската градина	25.9%	46.8%	27.3%

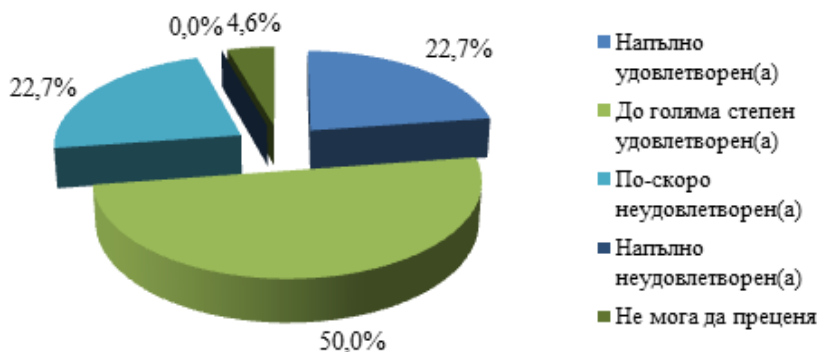
Ромските семейства и семействата от друг етнически произход оценяват позитивно работата на детските градини, ромските медиатори и педагогическите специалисти, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“. Свидетелство за това са оценките, които се дават по отношение на общото усещане на семейства за бъдещето на техните деца. Общо 43.5% (12.1% до голяма степен и 31.1% до известна степен) са по-спокойни за бъдещето на своите деца (таблица 5).

**Таблица 5.** Оценки на семействата от малцинствата за бъдещето на техните деца, като резултат от работата на детските градини, ромските медиатори и педагогическите специалисти, подкрепени от Програма BG06 „Деца и младежи в риск“

	До голяма степен	В известна степен	В много слаба степен	Никак не са повлияли
1. По-спокойни за бъдещето на своите деца	12.1%	31.1%	29.6%	27.2%
2. По-уверени, че децата им ще бъдат подготвени за училище	18.9%	33.5%	24.8%	22.8%
3. По-уверени, че децата им ще живеят добре	12.1%	27.2%	26.2%	34.5%

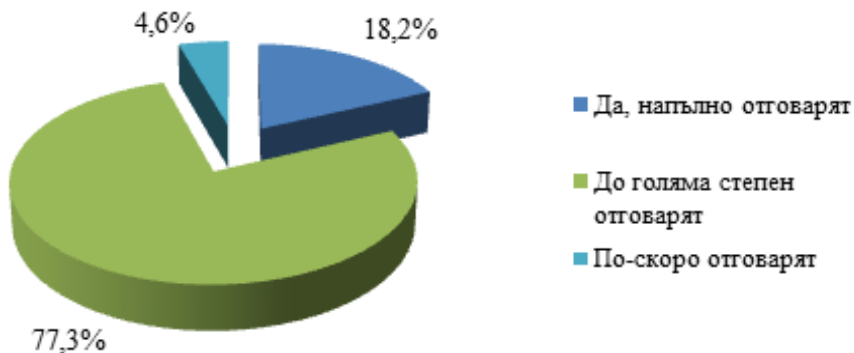
### Ефект и ползи за целевите групи

**Ефект и ползи за младежките работници.** Младежките работници демонстрират висока степен на удовлетвореност от проведените обучения по проект „Изграждане на капацитет“ по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“. Близко  $\frac{3}{4}$  от обучените младежки работници са напълно (22,7%) или до голяма степен (50%) удовлетворени от организацията по провеждане на обученията по проект „Изграждане на капацитет“, което представлява висока оценка (фигура 2).



**Фигура 2.** До каква степен сте удовлетворени от организацията по провеждане на обученията по проект „Изграждане на капацитет“?

Над  $\frac{3}{4}$  от младежките работници (77,3%) считат, че темите на обучение са били до голяма степен в съответствие с техните нужди, а допълнителни 18,2% са в пълна степен удовлетворени от тематичната им ориентираност (фигура 3).



**Фигура 3.** До каква степен включените в обученията (по проект „Изграждане на капацитет“) теми отговарят на Вашите реални нужди, за да се справяте по-ефективно със служебните си задължения?

### **Ефекти върху младежите в риск (въздействие)**

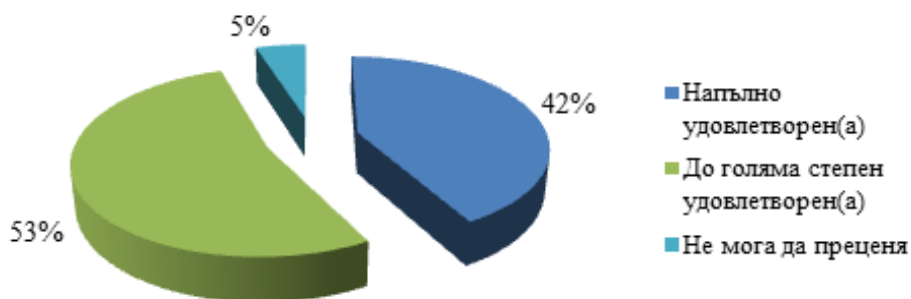
За да се анализира степента на постигане на целите на програмата „Деца и младежи в риск“ и на релевантните стратегически документи, е необходимо да се изследва и ефектът върху лицата, с които младежките центрове работят, и промените в тяхното състояние.

Резултатите сочат, че целевата група, като цяло, оценява високо ефекта от дейността на младежките центрове върху младежите в риск. По някои направления оценките са категорични, като например по отношение на промяната в нагласите на младежите в риск и придобитото им желание да развиват своите качества, по което 90% от респондентите считат, че дейността на младежките центрове е повлияла напълно (9,1%) или частично (81,8%) за постигането на положителната промяна. Съществува и относително единодушие във връзка с наблюдението, че младежите в риск се включват по-често в организирани социални дейности, като 72,7% считат, че това до голяма степен е факт, а допълнителни 13,6% са убедени, че дейността на младежките центрове със сигурност е предизвикала положителна промяна. Като цяло, младежките работници намират, че младежите в риск се интегрират по-добре в обществото, в известна (72,7% – „по-скоро да“) или голяма (13,6% – „да, напълно“) степен благодарение на услугите, предоставяни от младежките центрове. Не толкова красноречиви са обаче резултатите по отношение на оценката доколко дейността на младежките работници е оказала благоприятно въздействие върху младежите в риск във връзка с: (1) желанието им да посещават учебните занятия, (2) успеха им в учебния процес, (3) преследването на по-значими цели в живота. Младежките работници са най-скептично настроени по отношение на постиженията в областта на подобряването на успеха в учебния процес на младежите в риск, като близо 1/3 от респондентите считат, че промяна по-скоро няма. Други 31,8% срещат трудности при даването на точна преценка. Това е и единственият компонент, по който респондентите, отговорили с положителна оценка, представляват по-малко от 50%. Друга област, в която е трудно да се установи въздействието на младежките центрове, е желанието на младежите в риск да посещават учебните занятия. По този въпрос 45,5% считат, че младежките центрове по-скоро са оказали благоприятно влияние, а 9,1% са убедени, че дейността на младежките работници е способствала за по-голямото желание на младежите в риск да посещават учебните занятия. Делът на респондентите, които по-скоро не откриват връзка между двете неща, е значителен (27,3%), макар и миноритарен.

Младежките работници са на мнението, че дейността на младежките центрове е оказала благоприятно въздействие върху младежите в риск, особено по отношение на социалното им включване, поставянето на по-високи цели и желанието им да се развиват, и в по-малка степен във връзка с желанието им да посещават учебни занятия и с резултатите им в училище. В рамките на

груповите дискусии обаче се откриха изводи, които частично се различават от резултатите, получени чрез онлайн въпросника. Най-отчетливо е разминаването по-отношение на резултатите в учебния процес на младежите в риск.

**Ефект и ползи за ромските медиатори.** Цели 95% от обучените ромски медиатори са напълно (42%) или до голяма степен (53%) удовлетворени от организацията по провеждане на обученията (фигура 4).



**Фигура 4.** До каква степен сте удовлетворени от организацията по провеждане на обученията по проект „Изграждане на капацитет“?

47% от анкетирания ромски медиатори смятат, че включените теми в обучението по проект „Изграждане на капацитет“ напълно отговарят на техните нужди, за да се справят по-ефективно със служебните си задължения, докато 53% считат, че тези теми отговарят в голяма степен. 32% от тях са на мнение, че проведените обучения са били достатъчно адекватни и полезни във вида, както са се провели. Въпреки това 32% биха искали по-практически обучения (напр. решаване на реални казуси, дискусии, практически съвети), докато 26% препоръчват обмяната на опит и добри практики като начин за подобряване на обученията.

**Ефекти върху предоставяните от целевата група услуги.** 58% от анкетирания лица считат, че е настъпила съществена промяна в нивото на техните знания и умения, докато други 42% оценяват тази промяна като средна. 68% от ромските образователни медиатори споделят, че използват всеки ден придобитите в рамките на обученията нови знания и умения, други 21% го правят поне веднъж седмично, а 11% – веднъж месечно.

58% от анкетирания ромски медиатори отчитат трудната социална и работна среда като основна причина за неприлагане на практиката на придобитите нови знания и умения. 26% смятат, че няма причини за неприлагане наученото на практика.

Като основни ползи и настъпили промени в резултат от проведеното обучение ромските медиатори посочват, на първо място, получената



възможност за обмяна на опит и добри практики с професионалисти от други държави (74%), следвана от подобряване на уменията за работа с деца, младежи и родители от малцинствени групи (53%) и прилагане на нови добри практики и методи в своята работа (47%) (фигура 5).



**Фигура 5.** Посочете 3 (три) конкретни ползи и настъпили промени в резултат от проведеното обучение

Ромските медиатори намират, че са повишили своите знания и умения за работа **в мултикултурна среда**, като 58% са категорични в положителната си оценка, 42% дават положителна, но по-умерена оценка („по-скоро да“) и нито един респондент не посочва негативен отговор „по-скоро не“ или „не“. В допълнение на тази констатация са и получените високи положителни стойности (89%) на въпрос, отнасящ се до усвоени техники за приобщаване на деца от ромски произход към останалите деца в детските градини/училища.

#### **Ефекти върху деца и младежи в риск и отношенията с родителите (въздействие)**

Целевата група, като цяло, оценява високо ефекта от дейността и услугите на ромските медиатори върху ромските деца/младежи и техните родители. 28% от ромските медиатори са напълно съгласни, че предлаганите от тях дейности и услуги са оказали влияние върху ромските деца и младежи под една или друга форма, докато 51% смятат, че техните услуги и дейности по-скоро са оказали влияние. Около 5% отговарят негативно на посочените твърдения. Трите най-често посочвани ефекта са: (1) 42% от анкетираните ромски медиатори са напълно съгласни с твърдението, че извършваните от тях дейности и услуги са оказали влияние върху ромски деца и младежи, така че те да се включват по-често в организирани социални дейности, докато 10% са отговорили по-скоро негативно на това твърдение; (2) 32% са напълно съгласни,

че децата и младежите, с които работят, имат повече желание да посещават учебните заведения, докато 5% смятат, че по-скоро работата им не е оказала такова влияние; (3) 26% са напълно съгласни с твърдението, че в резултат на тяхната работа ромските деца се интегрират по-добре в обществото, докато 5% отговарят „по-скоро не“. Най-ниски категорични позитивни стойности (16%) се констатират при твърдението „ромските деца/младежи се справят по-добре с учебния процес“.

#### **Ефект и ползи за педагогическите специалисти от детските градини**

Може да се направи общата констатация, че в обучителните модули на проект „Изграждане на капацитет“ по Програма BG06 „Деца и младежи в риск“ са включени педагози с благоприятни образователни и възрастови характеристики, с богат професионален опит; всеки втори от тях е с опит в изпълнението на сходни по характер проекти. В своята съвкупност тези профили са благоприятни от гледна точка на създаването на необходимите субективни и психологически предпоставки за активно и съвместно включване в обученията. 60.3% от обучените педагогически специалисти определят включените в обученията модули като до голяма степен отговарящи на реалните им потребности и като фактор за по-ефективно справяне с преките им служебни задължения. Според 28.7% от педагозите темите са били така подбрани, че напълно са отговорили на непосредствените им потребности. Други 10.3% преценяват, че темите в обученията само до известна степен са отговорили на техните потребности, а вероятно и на очакванията им за такъв тип обучения. Данните сочат, че само 0.7% от обучените педагози не са доволни от включените в обучителните модули теми. Позитивни промени в нивото на знанията за работа с деца в риск са настъпили у цели 91.4% от обучените педагози. 39.9% от педагозите отчитат за себе си съществени промени в своите знания, а 51.4% оценяват настъпилите промени като средни. Едва при 6.9% може да се говори за малка промяна в нивото на знанията им и само 1.8% считат, че няма промяна. 52.7% от педагозите прилагат наученото всеки ден в своята работа като педагози в детските градини, работещи с деца в риск. Поне веднъж седмично научените знания и умения се прилагат от 40.6% от обучените педагози. Веднъж месечно 5.5% прилагат в своята практика наученото от обученията, 0.6% – само веднъж досега, и също 0.6% – никога досега. Общо 84.9% от обучените педагози са на мнение, че предоставените им учебни материали са много полезни, като 19.8% ги определят като изцяло полезни, а 65.1% считат, че са до голяма степен полезни. Според 15.1% от педагозите учебните материали биха могли да се определят като до известна степен полезни.

**Ефекти върху децата в риск (въздействие).** Получените оценки от страна на обучените педагози показват, че в резултат от проведените обучения качеството на услугите, предоставяни от педагозите, се е повишило, което, от своя страна, е довело до три видими и значими ефекта.

1. Децата по-редовно посещават детската градина: според 47.6% от педагозите това *до голяма степен* е валидно за детската градина, в която те работят; други 49.4% са на мнение, че това е валидно *до известна степен* за детската градина, в която работят.

2. Децата посещават детската градина с по-голямо желание: 57.7% от обучените педагози оценяват, че това е валидно *до голяма степен*, а 40.5% – *до известна степен* за детската градина, в която работят.

3. Децата са развили своята активност и любознателност: тази констатация се отнася до детската градина, в която изпълняват съответна позиция, *до голяма степен* според 48.8% от педагозите и в *известна степен* според 49.4% от учителите.

Проучването установи също така и настъпили позитивни промени в оценките на ромските семейства за ролята на детските градини и значимостта на включването на ромските деца в образователния процес.

1. По-убедени, че е необходимо децата им да посещават редовно детска градина: според 53.2% от педагозите това е валидно *до голяма степен*, а според 39.8% – *до известна степен* за ромските семейства в тяхната община.

2. По-съпричастни към образованието на децата си: такава позитивна промяна в нагласите на ромските семейства е настъпила според 44.0% *до голяма степен*, а според 48.8% – *до известна степен*.

3. По-мотивирани децата им да продължат образованието си в училище: за такъв род позитивна нагласа в мисленето на ромските семейства съобщават почти всички педагози, като според 50.6% това е станало факт *до голяма степен*, а според други 42.0% промяната е само *до известна степен*.

### **Добри практики**

Откриването на работещи решения и популяризирането на опита от тяхното приложение подпомага повишаването на общото ниво на постигане на резултати и насърчава процеса на изграждане на капацитет за работа с деца и младежи в риск. В този смисъл, прилагането на ясна дефиниция и критерии би улеснило открояването и възпроизводството на добри практики от страна на ЦОИДУЕМ и в бъдеще. Добрите практики са анализирани и оценени въз основа на шест критерия: иновативност, въздействие, ефективност, възможност за трансфериране, ефикасност, устойчивост.

Първата добра практика е приложена от педагогически специалисти в ОДЗ №2 „Слънчище“ в Мездра и представлява механизъм за споделяне на придобитите знания и умения.

Втората добра практика е приложена от Младежки център – Враца. Тя попада в категорията добри практики в областта на доброто управление. По същество, практиката представлява механизъм за сътрудничество между две институции: Младежки център – Враца, и Регионално управление на образованието (РУО) – Враца, с цел намаляване броя на младежите в риск от отпадане от училище.

Третата добра практика е приложена от Международен младежки център (ММЦ) – Стара Загора. Добрата практика представлява провеждането на „Младежка академия“ – обучителни курсове за младежи на възраст между 15 и 29 години с цел формиране на практически умения за активно гражданско поведение, кандидатстване за работа и други.

#### NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Оценката на въздействието и анализът на получените резултати от осъществяваната от ЦОИДУЕМ инициатива е продължение на текста, публикуван в кн. 4/2016 на научно списание „Професионално образование“.
2. НССЕИВ (2012). „Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020 г.“, стр. 8. Достъпно на: <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125&id=1740>

### IN SUPPORT OF CHILDREN AND YOUTHS AT RISK

**Abstract.** The text presents the preparation, way of conducting, techniques and methods used during the initiative for increasing knowledge and skills of the teams of youth centers and kindergartens, covered by “Children and Youths at Risk” programme. The methodology for conducting the impact assessment is shown. The article describes the sources of information and methods for collecting and analyzing data. As a result of the acquired knowledge and skills from the educational specialists, children and youths at risk visit to a greater willingness kindergartens and youth centers.

The first part of the analysis was placed in issue 4/2016 of Vocation Education Scientific Journal.

✉ **Ms. Manuela Radeva**

Director

Centre for Educational Integration of Children and Young People from Ethnic Minorities

52A, G.M. Dimitrov Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: [coiduem@mon.bg](mailto:coiduem@mon.bg)